

ב. ההנקה, המינקת, השדיים, וחלב-האשה במקרא ובחז"ל

הַנְּקָה

א. הגדרת המושג

ההנקה מוזכרת במקרא פעמים אחדות⁸. בדרך כלל היתה חובה על האשה להניק את בנה, ואי הנקה נחשב כדבר אכזרי⁹.

יונק הוא תינוק המוצץ חלב משדי אמו, ועל כן תינוק בשתי שנותיו הראשונות מכונה ינוקא. מינקת או מיניקה היא אשה המזינה תינוק בחלב שבשדיה.

מינקת — בתנאים מסויימים היתה האם פטורה מהנקה¹⁰, ואז שכרו מינקת להניק את הוולד.

הפסקת היניקה היא גמילה¹.

כבר במקרא היה ידוע על מעמד מיוחד של מינקת, שלא היתה האם הטבעית של הילד, כגון דבורה מינקת רבקה¹¹, אשה מינקת מן העברית¹², והמינקת של יואש בן אחזיה¹³. וכך היה הנוהג בעבר, שאדם אם יש לו בן, נותנו לשפחה שתניקהו, ואם אין לו שפחה, נותנו למניקה¹⁴.

במובן מושאל משמש המושג יניקה לאכילה קלה וטעימה באופן כללי²; לקניית מדע ודעת, או לקבלת השפעה כלשהי³; או ענף רך היונק מהקרקע⁴.

מינקת במובן מושאל משמש לשפופרת העשויה להעלות בה נוזלים מחבית על ידי שאיבה ומציצה⁵.

שדיים — מקור השם 'שדיים' הוא זריקה או יריה, כנראה בגלל יריית החלב, ובעצם באופן מקורי לא הונח השם שדיים כלל על בלוטות החלב של האשה¹⁵. בארמית נקראים שדיים בשום דדים, או בשם חדיי¹⁶.

גמילה במובן מושאל הוא הבשלה והתפתחות⁶, או הפסקת הרגל רע⁷. כיום משתמשים במושג גמילה במיוחד להשתחררות מהרגל רע של עישון או לקיחת סמים.

חז"ל קבעו שכל מוליד מניק¹⁷, כלומר כל נקבה המולידה וולד, ולא מטילה ביצים, יש לה דדים, ובטבעה להניק.

בערך זה יידונו העניינים הנוגעים להנקה, ליונק, למינקת ולחלב-אשה.

ואקם בבקר להיניק את בני — מל"א ג כא. [9] גם תנים חלצו שד — איכה ד ג. [10] ראה להלן הע' 170 ואילך. [11] בראשית לה ח. [12] שמות ב ז. [13] מל"ב יא ב. [14] דברים רבה ז יב. [15] ראה רש"י בראשית מט כה. [16] ראה רש"י ב"ב ט ב ד"ה להני. [17] בכורות ז ב.

[1] בראשית כא ח; שמו"א א כג. [2] דברים לב יג. [3] סנהדרין קב א. [4] הושע יד ז. [5] קדח במינקת — ע"ז נח א. [6] ויגמל שקדים — במדבר יז כג, וברש"י שם. [7] נגמל מיצר הרע — בראשית רבה נג. [8] היניקה בנים שרה — בראשית כא ז; ותניק לך את הילד — שמות ב ז; ותניק את בנה — שמו"א א כג;

הדדים ניתנו באשה כדי להניק בהם¹⁸. השד²³, והעטרה היא האזור הכהה שמסביב לפיטמה²⁴.

השדיים הן "סימן עליון" לנערות, בעוד ששתי שערות באותו מקום הוא "סימן תחתון" לנערות²⁵. בנות כרכים – תחתון ממהר לבוא, מפני שרגילות במרחצאות, בנות כפרים – עליון ממהר לבוא, מפני שטוחנות בריחיים, ומתוך שמניעות זרועותיהן תדיר מתפשטים דדיהן; בנות עשירים – צד ימין ממהר לבוא, שנישוף באפקריסותן, היינו בסודר שתלוי על דד ימין, בנות עניים – צד שמאל ממהר לבוא, מפני ששואבות כדי מים עליהן, או מפני שנושאות אחיהן על גססיהן, היינו על צדיהם²⁶.

מה שכתוב בתורה²⁷ 'עגיל וכומז', מפורש בתלמוד²⁸ שהוא דפוס הדדין. ייתכן שהכוונה לחזיה.

השדיים נחשבות כמרכיב ביופיה של האשה, וניתנו להן דימויים שונים²⁹, והם הוד יופיה ונויה של האשה³⁰. מאידך, חוסר התפתחות שדיים או הצטמקות השדיים הם סימני כיעור באשה³¹. מרחק שלוש אצבעות בין דד לדד נחשב לנוי לאשה³²; מאידך, מרחק גדול בין השדיים, או מבנה גס של השדיים מהווה מום באשה, ומתוארות נשים עם שדיים

הדדים באשה נקבעו במקום בינה, היינו שנקבעו מעל הלב, בניגוד לבהמה שהדדים הם במקום הרחם והטינופת. הטעם לכך הוא, כדי שהוולד לא יסתכל במקום ערוה, או שלא יינק ממקום הטינופת¹⁹. ובדרך אחרת ניסחו חז"ל כך: אשה זו דדיה במקום נאה, והוולד יונק במקום כבודה²⁰. יש לציין שהבדל זה נכון ביחס לבהמות, אך בפילים ובקופים נמצאות השדיים של הנקבות בחזה, כמו באדם.

השדיים מתפתחות בילדה בהדרגה, ומשל משלו חכמים באשה: פגה, בוחל וצמל. פגה הוא מצב בו אין עדיין כל סימני התפתחות שדיים. חכמים נתנו סימנים שונים בהתפתחות השדיים, והם: משתחזיר ידיה לאחוריה ויעשה קמט במקום הדד, ומשישחיר ראש הדד, ומשיתן אדם ידו על עוקץ הדד והוא שוקע ושוהה לחזור, ומשיפצל ראש חוטם הדד ויעשה בראשו כדור קטן, ומשיטו הדדין, ומשיתקשקשו הדדין²¹.

העוקץ הוא חודו של השד, שהתינוק מכניס לפיו, והפיטמה היא חלק השד שתחת לעוקץ שמשחיר סביבו²². בלשון העברית המודרנית הפיטמה היא חודו של

שם. [27] במדבר לא נ. [28] ירושלמי שבת ו ד, מחלוקת אם כומו או עגיל הוא דפוס הדדין; בבלי שבת סד א, עגיל הוא דפוס הדדין. [29] שיר השירים ד ה, ז ח-ט, ח י. [30] ויקרא רבה כד ו; שה"ש רבה ד יב. [31] ראה הושע ט יד; שיר השירים ח ח. [32] כתובות עה א.

[18] יואל ב טז; שיר השירים ח א; איכה ד ג; איוב ג יב; ברכות לא ב. [19] ברכות י א. [20] ויקרא רבה יד ג. [21] נידה מז א; רמב"ם אישות ב ז. וראה להלן ברקע המדעי. [22] תוס' סוכה לה ב ד"ה נטלה. [23] papilla mammae [24] areola. [25] נידה מח א. [26] נידה מח ב, ובפירש"י

התהליך ההפוך של היעלמות חלב-האם עקב הריון חדש בתקופת ההנקה, אינו קורה אלא לאחר שלושה חודשי הריון⁴⁰.

גדולות ביותר³³.

השדיים של בהמה נקראות כחלב³⁴.

רוב בהמות אינן מייצרות חלב אלא אם כן יולדות, ומיעוט הבהמות חולבות אף על פי שלא ילדו⁴¹, היינו שיצירת החלב בנקבת הבהמה תלויה בדרך כלל בהולדה. יש מי שכתב, שדווקא בבהמה אמרו שיש מיעוט חולבות אף על פי שאין יולדות, מה שאין כן באשה⁴². אכן, יש לציין, שמבחינה רפואית גם באשה ייתכן שתפריש חלב ללא לידה, וזאת כתוצאה מהפרעה הורמונלית.

תינוק זקוק מאד לחלב, וסתם תינוק מסוכן הוא אצל חלב⁴³, היינו שבהיעדר חלב-אם הוא יסתכן ועלול למות. אכן בזמננו אין שום סכנה לוולד, כיון שאפשר להאכילו בתחליפי-חלב⁴⁴.

חז"ל והפוסקים ייחסו חשיבות רבה להנקה, ולצורך זה גזרו גזירות והתירו איסורים, כגון הגזירה שלא ישא אדם מינקת חברו, עד שיהיה הוולד בן כ"ד

דד באופן מושאל הוא ברז³⁵, והדבר נובע מהדמיון בין נזילת מים מהברז לבין נזילת חלב מהשדיים.

חלב-האשה — מצינו מחלוקת בחז"ל איך נוצר חלב-האשה לאחר הלידה, ומדוע אין דם וסת בתקופת ההנקה: ר' מאיר סבר דם נעכר ונעשה חלב; ר' יוסי, ר' יהודה ור' שמעון סברו שאיבריה מתפרקים מחמת צער הלידה, ואין נפשה חוזרת עד כ"ד חודש, היינו שסילוק הדם מהמינקת בא כתוצאה מצער הלידה³⁶. דעתו של ר' מאיר היתה מקובלת על ידי אריסטו, גלינוס, ורופאים ערביים בימי הביניים. יש מרופאי ימי הביניים שחשבו אפילו שקיים קשר עורקי ישיר בין הרחם והשדיים³⁷. אכן, לפי הידוע לנו כיום מבחינה רפואית, תהליכי יצירת דם וסת וחלב-אם תלויים בהפרשות הורמונליות מיוחדות, המתואמות על ידי תת-הרמה³⁸ שבמוח, בלוטת תת-המוח³⁹, והשחלות, ואין קשר ישיר בין דם הווסת לבין חלב-האם.

[38] hypothalamus. [39] hypophysis. [40] כתובות ס ב; ירושלמי סוטה ד ג. [41] בכורות כ ב. ראה באריכות בתרומת הדשן, חלק שאלות ותשובות, סי' רעא, וחלק כתבים ופסקים, סי' קסו. וראה עוד בע' השתנות הטבעים הע' 70. [42] רי"ט אלגאזי, בכורות, פ"א סוף אות ב. [43] יבמות קיד א. [44] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ב סי' ח. ויש להעיר, שזה מתאים לפירושו של רש"י ביבמות שם, שטעם הסכנה במניעת חלב לוולד הוא, שאם לא יינק ימות בצמא, אבל בימינו שיש אפשרות להשקות

[33] כתובות, שם: ראיתי ערביא אחת שהפשילה דדיה לאחוריה והניקה את בנה. [34] משנה חולין ח ג. דיני הכחל מסוכמים בטושו"ע יו"ד סי' צ. [35] ראה משנה יומא ג י. [36] בכורות ו ב; נידה ט א; ירושלמי נידה א ד. וראה תנחומא תוריע ג; ויקרא רבה יד ג. וראה בהסבר המחלוקת בין ר"מ וחכמים בתוספות חדשים, נידה א ד, ובשו"ת חת"ס חיו"ד סי' ע. [37] ראה — Preuss J, *Biblical and Talmudic Medicine* (trans. By F. Rosner), p. 404; ש. קוטק, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 275-286.

חודש⁴⁵; יש מחז"ל שהתירו שימוש באמצעים למניעת הריון לאשה מינקת, כדי למנוע הריון נוסף, אשר יגרום להפסקת ההנקה⁴⁶; יש אף מי שהתיר הפלה במינקת⁴⁷.

ואם מניקים זמן רב גורם לבנים שיהיו טפשים⁵⁶. אך כבר כתבו האחרונים, שטעות הוא בידם, ואף איסור הוא לגמול אותו קודם כ"ד חודש⁵⁷, או על כל פנים קודם י"ח חודש⁵⁸. בתורת הסוד מובא שאין לגמול את התינוק לפני זמנו, ולא יפה עושים לדחוק את השעה ולהקדים את הפסקת ההנקה⁵⁹.

הזמן הרגיל ליניקה הוא באשמורת השלישית של הלילה⁴⁸.

בעת ההנקה מופנים פני התינוק לדד האם⁴⁹.

משך הנקת התינוקות היה עד גיל שנתיים, ואפילו עד ארבע וחמש שנים⁵⁰, ואם גמלו יותר מוקדם נחשב הדבר לסכנה לתינוק, ולכן התירו למינקת שימוש במוך⁵¹. וכן גזרו חז"ל שלא תינשא מינקת לאיש אחר עד כ"ד חודש⁵². אמנם יש מי שכתב, שגם בזמן התלמוד לא הניקו רוב התינוקות עד כ"ד חודש⁵³.

יש מי שכתב, שהרוצה לשמור את הילד מן התחלואים, לא יהיה מזונו עד שנתיים אלא החלב, והוא המזון הטבעי⁶⁰, בין אם הוא בריא או חלוש⁶¹; ויש מי שכתב, שזמן יניקת הילד הוא עד ד' שנים לבריא, ועד ה' שנים לחולה, אם אינו יכול להיזון מלחם⁶².

אנשי המעמד היו מתפללים ביום החמישי על מיניקות שיניקות את בניהם⁶³.

אין במקורות חז"ל איזכור על הנקה מלאכותית מבקבוק, אך מוזכרת האפשרות לינוק מבעלי חיים, ואפילו מבעלי חיים האסורים באכילה⁶⁴.

מותר לתינוק לינוק כל זמן שירצה, ואין החלב מזיקו⁵⁴. יש שכתבו, שככל שממעט התינוק בהנקה, יותר מוכשר הוא לתורה⁵⁵,

סי' רמ אות כא; פת"ש יו"ד סי' פא סקט"ז; כף החיים, יו"ד סי' פא סקנ"ג; זבח צדק, אות ז. [58] שו"ת צמח צדק החדש סי' מה. [59] הובא בשם האר"י בנן איש חי, ב, פר' אמור, סי"ג. וראה בס' מאורי אור דל"ח ע"ב, שאין לגמול לפני הזמן, אם אין עיבור או עיבור אחר. [60] צדה לדרך, מאמר א כלל ג פי"ד. [61] שד"ח שם. [62] מור וקציעה סי' כא. [63] תענית כז ב; איכה רבתי א נה. [64] יבמות קיד א. וראה בתוס' שבת קכא א ד"ה שמע מינה, שהיינו דוקא בתינוק בן שנים או שלש שנים. יש לציין כי שימוש בהזנת תינוקות שלא בהנקה, בין על ידי שימוש בחלב אם בכלי או בשימוש בחלב בעלי חיים היה מוכר בעולם

את התינוק בבקבוק, לא ימות בצמא. [45] ראה להלן הע' 191 ואילך. [46] ראה ע' מניעת הריון, הע' 227. [47] ראה ע' הפלה הע' 264-265. [48] ברכות ג א. [49] ברכות י א. [50] כתובות ס א. [51] יבמות יב ב. [52] כתובות ס א. [53] שו"ת חת"ס חאבה"ז ח"א סי' ל. וראה בספרו של פרויס בתרגום האנגלי של רוזנר, עמ' 405, על מנהגי עמים שונים בענין משך ההנקה המקובל. [54] תוספתא סוטה ו א; ספרי בהעלותך יא ח; שה"ש רבה ד. [55] יש אומרים, שהובאו בשו"ת אדני פז סי' יז. [56] פלא יועץ, ע' יונקי שדים. [57] אדני פז, שם; פרי תואר על יו"ד פא ז; שד"ח מערכת ה"א, כלל מב; יפה ללב ח"א

תינוק הפולט חלב לאחר שינק אותו, שהוא סריס, אשר מקבל טיפול בהורמוני אינו מוציא חלב כי אם חמאה⁶⁵. המין המתאימים ובסדר הנכון.

ג. רקע מדעי

יתרונות חלב-אם – החלב הוא נוזל ביולוגי המופרש מבלוטות מיוחדות בנקבות היונקים, ובכללם האדם, לצרכי הזנת וולדותיהן. חלביהם של היונקים שונים זה מזה בהרכבם הכמותי והאיכותי. אי לכך, סביר להניח שיש עדיפות וייחודיות לכל מין, שוולדותיו יקבלו את החלב המופרש על ידי אותו מין. אשר על כן, התקבלה ההנקה מבחינה רפואית ופסיכולוגית כדבר חיוני וחיובי ביותר, ועדיף על פני תחליפי חלב-אם למיניהם. ואמנם החוקרים מונים שורה ארוכה של יתרונות לחלב-אם על פני תחליפי חלב ממקורות אחרים⁷⁵:

הרכבים כימיים – חלב-אם מכיל ריכוזים נמוכים יותר של מלחים וחלבונים בהשוואה לחלב פרה, ולכן הוא עדיף ליילוד שתיפקוד כליותיו עדיין לא בשל דיו; הריכוזים היחסיים של זרחן וסידן בחלב-אם מתאימים הרבה יותר ליילוד מאשר בחלב פרה; הברזל בחלב-אם זמין יותר לשימושו של היילוד מאשר בחלב

המינקת זקוקה למזון מיוחד ועשיר יותר, כדי שיהיה לה חלב הרבה, ועליה להיזהר מלאכול מאכלים מסוימים, שעלולים להזיק לאיכות החלב⁶⁶. ואם היא מתאוה למאכלים אחרים – יש מי שכתב, שאוכלת כל מה שתמצה, ואפילו מאכלים הרעים לחלב, ואף על פי שימות הוולד, מפני שצער גופה קודם⁶⁷; ויש מי שכתב, שיכול הבעל לעכב, מפני סכנת הוולד⁶⁸.

ההנקה מהווה גורם מונע-הריון⁶⁹, אך לא בצורה מוחלטת, ובמיעוט המקרים גם אשה מינקת יכולה להרות, ולכן התירו למינקת לשמש במוך⁷⁰.

הזכר יכול לעתים להפריש חלב⁷¹, ומצינו בתלמוד תיאור יוצא דופן של איש שנעשה לו נס ונפתחו לו דדין כדדי אשה, והניק את בנו⁷². ובמדרש מובא, שמרדכי הניק את אסתר, כשלא מצא לה מינקת⁷³. מקרים דומים של הפרשת חלב מדדי איש תוארו על ידי אריסטו, ואפילו על ידי מחברים יותר קרובים לזמננו⁷⁴. יש לציין, שמצב כזה אפשרי שלא בדרך נס בזכר

ורש"י שם ד"ה ולא בחלב זכר. [72] שבת נג ב. [73] בראשית רבה ל ט; ילקוט שמעוני, אסתר, סי' תתרנג. אך ראה במדרש תהילים, כב כג, שאשתו של מרדכי הניקה את אסתר. [74] ראה בספרו של פרויס, בתרגומו האנגלי של רוזנר, עמ' 410. [75] סיכום יתרונות שונים ראה בספר Jensen RG, *Handbook of Milk Composition* New York, 1995 ובמאמרים – Beaudry M, et al, *J Pediatr* 126:191, 1995; Dewey KG, et al, *J Pediatr* 126:696, 1995;

העתיק ובימי הביניים, אך תמותת התינוקות בהזנה מלאכותית היתה גבוהה מאד. רק בראשית המאה ה-20 החלה הצלחה בהזנה כזו. [65] ברכות סג ב. [66] כתובות ס ב, ושם סה ב, וברש"י שם. [67] רמב"ם אישות כא יא. [68] הרי"ף כתובות ס ב. וראה בטושו"ע אבהע"ז פ יב, ובח"מ שם. [69] רמז לכך בהושע א ח: ותגמל את לא רחמה, ותהר ותלד בן. וראה ע' מניעת הריון הע' 80. [70] יבמות יב ב. [71] משנה מכשירין ו ז. וראה בחולין קיג ב,

התפתחות ולמידה — תינוקות הניזונים מהנקה סובלים פחות מבעיות התפתחותיות ומליקויי למידה בגיל הילדות⁷⁸.

פגים — חלב-אם חשוב במיוחד לפגים, אשר בנוסף לכל המעלות שנימנו לעיל, מסייע הוא גם למניעת דלקת הרסנית של המעינים⁷⁹.

יתרונות לאם — במחקר מקיף התברר כי להנקה יש יתרונות לא רק לתינוק אלא גם לאם, שכן ההנקה מפחיתה את שיעור סרטן השד בנשים מניקות בהשוואה לנשים שאינן מניקות⁸⁰, וכן מביאה לירידה בהתפתחות סרטן השחלות⁸¹.

משך ההנקה — במדינות מפותחות מומלץ להניק את התינוקות עד גיל ששה חודשים, ובמדינות מתפתחות ההמלצה היא להניק עד שלוש שנים, בגלל תנאי ההיגיינה הירודים במדינות אלו⁸².

חלב-אם מספק את כל הדרישות התזונתיות של התינוק, עד 4-6 חודשים, פרט לויטמינים A ו-D שצריך להוסיפם.

פרה, ולכן נדירה יותר אנמיה מחוסר ברזל בתינוק הניזון מחלב-אם.

עצירות וכאבי בטן — העיכול של חלב-אם קל יותר בגלל תכונותיו, ולכן אין התינוק סובל מעצירות וכאבי בטן, בהשוואה לחלב פרה.

רגישות לחלבון — החלבון של חלב פרה הוא זר לאדם, ולכן עלול הוא לגרום לרגישות בתינוקות, המתבטאת בשלשולים, הקאות, הפרעות נשימה, פריחות על העור, והפרעות התנהגותיות. שכיחות תופעה זו היא 0.5%-2%.

זיהומים וחיסונים — חלב-אם מכיל מרכיבים חיסוניים שונים, המעלים את תינגודת היילוד בפני זיהומים מגוונים⁷⁶. ואמנם במחקרים שונים נמצא כי תינוקות הניזונים מחלב אם סובלים פחות ממחלות שונות, כגון שלשולים, זיהומים בדרכי הנשימה, ודלקות אוזניים, ואולי אף הפחתה בהעברת נגיף האידס, בעיקר בששת החודשים הראשונים לחיים⁷⁷.

קשר פסיכולוגי — ההנקה יוצרת קשר פסיכולוגי חיובי וחשוב בין האם לתינוק.

Bogaard C, *Fam Med* 23:510, 1991; Freed GL, *JAMA* 269:243, 1993; *Arch Pediatr Adolesc Med* 157:237, 2003 [78]. CI, et al, *Lancet* 344:1319, 1994 necrotising enterocolitis = NEC — [79] Lucas A and Cole TJ *Lancet* 336:1519, 1990. Newcomb, et al, *N Engl J Med* [80] 330:81, 1994. Rosenblatt KA and [81] 330:81, 1994. Thomas DB, *Int J Epidemiol* 22:192, 1993. Cunningham A, *J Pediatr* 118:659, [82] 1991.

Wang YS and Wu SY, *J Hum Lactation* 12:27, 1996; American academy of Pediatrics, *Pediatrics* 106:346, 2000 ועוד. [76] ראה ביחס לזיהומים שונים — Popkin BM, et al, *Pediatrics* 86:874, 1990; Wright AL, et al, *Arch Pediatr Adolesc Med* 149:758, 1995; Aniansson G, et al, *Pediatr Infec Dis J* 13:183, 1994; Takala AK, et al, *J Pediatr* 115:694, 1989; Piscane A, et al, *J Pediatr* 120:87, 1992 [77]. ראה — Baucaner, *JAMA* 256:887, 1986; van den

בדרך מדעית כדלקמן: שלב 1 – מצב שלפני התבגרות, קיימת הגבהה של עוקץ השד בלבד; שלב 2 – הגבהה של כל השד יחד עם העוקץ כהתבלטות קטנה עם הגדלה בקוטר הפטמה; שלב 3 – תהליך הגדילה של השד והפטמה נמשך ללא הבדל במיקום שביניהם; שלב 4 – המשך תהליך הצמיחה ובנוסף ההתבלטות של העוקץ ושל הפטמה יחד תוך היווצרות אזור מוגבה נוסף מעל לגובה השד עצמו; שלב 5 – הוא השלב הבשל, התבלטות נוספת של העוקץ בלבד נוצרת כתוצאה מנסיגה של הפטמה לתוך המיקום הכללי של שאר השד.

השד באשה מכוסה בעור, ובמרכזו נמצאת הפיטמה. גודל השד תלוי בכמות השומן המקיף את הרקמה הבלוטית, אשר נמצאת בתוך השד. הרקמה הבלוטית היא אשר מפרישה את החלב. רקמה זו מורכבת מצינוריות משולבות, המתנקזות לצינורות גדולים יותר, אשר מובילים אל הפיטמה. הוצאת החלב מהשד מבוצע בטבע על ידי יניקת הוולד, ובאופן מלאכותי על ידי חליבה או שאיבה.

יש נשים שאצלן קיימות פטמות עודפות, ולעתים אף רקמות שדיים נוספות מעבר לשתי השדיים הרגילות. בחלק מהנשים קיים חוסר שיויון בגודל

עידוד הנקה – לאור היתרונות הגדולים והמובהקים של חלב-אם התגייסו מדינות וארגונים מקצועיים ובינלאומיים לעודד את ההנקה, הן באמצעים חינוכיים והן באמצעים ארגוניים מגוונים⁸³.

סטטיסטיקה – בשנים האחרונות חלה עליה ניכרת בשכיחות ההנקה ובמשך ההנקה אצל נשים במדינות המפותחות⁸⁴. בארה"ב עלה מספר הנשים המיניקות יותר מ-3 חודשים מ-10.6% בשנים 1970-71 ל-32.6% בשנים 1980-81⁸⁵. בשלהי המאה ה-20 היה שיעור הנשים שהניקו את ילדיהם קצת למעלה מ-50% בישראל (53%)⁸⁶ ובארה"ב (56%)⁸⁷.

השדיים – בלוטות החלב הן השדיים או הדדים באשה, והעטין או הכחל כבהמה. רקמת השד מתחילה להיווצר בעובר בשבוע הששי להריון, אך הם מתחילים לעבור שינויים משמעותיים רק בתקופת ההתבגרות של הנערות. הגיל הממוצע לתחילת התפתחות השדיים בארה"ב הוא 8.8 שנים בנערות ממוצא אפרו-אמריקאי ו-10 שנים בנערות לבנות⁸⁸. התפתחותן ופעילותן מוסדרת על ידי הורמונים, והדבר מותנה בהתבגרות מינית, בהריון ובלידה.

התפתחות השדיים אצל נערות הוגדר

1983; ד. ניצן-קלוסקי וא. לבנטל, הרפואה קלח: 617, 2000. וראה שם גם על המצב בישראל. [85] Pratt W, et al, *Popul Bull* 39:1, 1984. [86] Ringel S, et al, *IMAJ* 3:739, 2001. [87] Slusser W, Powers NG, *Pediatr Rev* [87] Herman-Giddens ME, [88] 18:111, 1997. et al, *Pediatrics* 99:505, 1997.

[83] ראה – World Health Organization. The Innocenti Declaration, WHO, 1990; American Academy of Pediatrics, Work Group on Breast feeding. *Pediatrics* 100:1035, 1997; Thompson J, *BMJ* 32:7252, Division of Family Health, [84] 2000. WHO, *World Health Statist Quart* 36:92,

היא אם מינקת מוגדרת כחולה מעצם היותה מינקת⁹⁰.

שבת – בשבת מותר להניק תינוק מהדר, אף שיש איסור תורה בחליבה⁹¹.

מותר לאשה לנקות את פיטמות-שדיה לפני שהיא מניקה, אבל לא תעשה זאת על ידי צמר-גפן⁹².

מותר לאשה להוציא טיפת חלב ולהניחה על הדד, כדי לעורר את תיאבונן של התינוק⁹³. ואף על פי שהפעולה דומה לסחיטה, מותרת פעולה זו, משום שהיא מלאכה שאין צריך לגופה, או משום שדינה כמפרק כלאחר יד⁹⁴.

נולד לאחר שמונה חדשי הריון, או ספק בן ז' ספק בן ח' שלא נגמרו שערותיו וצפורניו, אסור לטלטלו, אבל אמו שוחה עליו ומיניקתו מפני צער החלב שמצערה, וכן היא בעצמה יכולה להוציא בידיה החלב המצער אותה⁹⁵.

תינוק שזקוק לחלב-אם, אך איננו יכול לינוק בעצמו, כגון שהוא פג קטן או שהוא חולה, יש אפשרות כיום שהאם תשאב את החלב מדדיה על ידי מכשיר-שאיבה,

השדיים. במקרים נדירים אין כלל התפתחות שדיים בנשים, גם כאשר אין עדות להפרעה הורמונלית-מינית אחרת.

לחלק מהנשים יש כאבי שדיים והגדלת שדיים סביב המחזור החודשי.

קיימות הפרעות ומחלות שונות של השדיים, כגון הפרשות, זיהומים וגידולים.

על המשמעות של ההנקה במניעת הריון – ראה ערך מניעת הריון.

ד. פרטי דינים

דיני המינקת

ענייני אורח חיים

ברכת 'שהכל' על מים – יש מי שנסתפק בדינה של מינקת השותה מים בשעה שאינה צמאה, כדי שיהיה לה יותר חלב להניק, אם תברך 'שהכל', ואמנם מעיקר הדין היא פטורה, אך טוב שתיקח קצת סוכר ותברך עליו, ותיפטור גם השתיה⁸⁹.

הגדרתה כחולה – שאלה עקרונית

י; שו"ת רבי אליעזר (גורדון) סי' יב אות ו; שו"ת מעשה חושב, ח"ג סי' יח אות ג. [92] שמירת שבת כהלכתה, פל"ו סי' ז. [93] שו"ע או"ח שכח לה; חיי אדם סי' י; מ"ב שם סק"י"ב. וראה בקצוה"ש סי' קלח, בבדו"ש סק"ל. [94] ראה מג"א שם סקמ"א; לבוש שם; תוס' שבת סקנ"ט. וראה עוד בס' תהילה לדוד סי' שכח סקנ"ט. וראה בנידון באריכות בשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' פא. [95] שו"ע או"ח של ח. וראה במ"ב שם סקל"ב.

[89] תורת היולדת פס"ב ס"ג. [90] ראה כתובות סה ב, שמשמע שמינקת חולה רק כהוא-אמינא, וכן כתב המהרש"ם, באורחות חיים סי' תקנ, אך מהר"י מיגאש בשיטמ"ק שם, ומדברי הרמב"ם אישות כא יא משמע שכך היא גם המסקנה. וראה מאמרו של הרב נ.א. רבינוביץ, תחומין, יז, תשנ"ז, עמ' 343 ואילך. [91] וכבר דנו בשאלה כיצד הותרה הנקה בשבת, ועל כל פנים במצבים שאין סכנה לתינוק, כגון שיכול לקבל חלב מבקבוק – ראה אור שמח שבת ח

ותיתן את החלב לתינוק בבקבוק, או בצנתר (זונדה) לקיבה. כמו כן יש מצבים של גודש בשדיים, שצריכה האשה לרוקן את החלב, אבל לא-דווקא כדי להאכיל את התינוק, אלא כדי להקל על צער. והנה באופן עקרוני שאיבת חלב בשבת אסורה מהתורה מדין מפרק, שהוא תולדה של דש, או מדין ממחוק⁹⁶. בגדרי החליבה מדדי אשה – יש מי שכתב, שאין דרך לחלוב מדדי אשה, אלא לינוק, ולכן החליבה נחשבת כמפרק כלאחר יד, והוא הפוך מהמצב בבהמה, ולפיכך איסור חליבה באשה הוא רק מדרבנן⁹⁷; ויש מי שכתב, שבזמנינו שאיבת חלב מדדי אשה נעשה דבר רגיל, ולכן לכל הדעות הוא איסור תורה⁹⁸.

ותיתן את החלב לתינוק בבקבוק, או בצנתר (זונדה) לקיבה. כמו כן יש מצבים של גודש בשדיים, שצריכה האשה לרוקן את החלב, אבל לא-דווקא כדי להאכיל את התינוק, אלא כדי להקל על צער. והנה באופן עקרוני שאיבת חלב בשבת אסורה מהתורה מדין מפרק, שהוא תולדה של דש, או מדין ממחוק⁹⁶. בגדרי החליבה מדדי אשה – יש מי שכתב, שאין דרך לחלוב מדדי אשה, אלא לינוק, ולכן החליבה נחשבת כמפרק כלאחר יד, והוא הפוך מהמצב בבהמה, ולפיכך איסור חליבה באשה הוא רק מדרבנן⁹⁷; ויש מי שכתב, שבזמנינו שאיבת חלב מדדי אשה נעשה דבר רגיל, ולכן לכל הדעות הוא איסור תורה⁹⁸.

מותר לחלוב לכלי גם עבור תינוק שטרם התרגל לחלב-אם, הואיל וזהו מזונו הטבעי, וכן מותר להניק תינוק גם סמוך למוצאי-שבת¹⁰³, הואיל וסתם תינוק מסוכן הוא אצל חלב¹⁰⁴, וכן משום שכך היא דרך אכילתו, ולכן אין זה מפרק¹⁰⁵.

לעניין מוקצה – יש מי שכתב, שחלב אם אינו מוקצה, כי אין זה דחיה בידיים, וגם אין בו משום משקין שזבו, כי במוצץ לא שייך איסור זה¹⁰⁶; ויש הסבורים, שבחליבה שייך איסור משום משקין שזבו, וגם איסור נולד, ואסור לטלטלו בחינם¹⁰⁷.

גודש חלב בשדיים נחשב כסכנה¹⁰⁸, היינו שעודף החלב עלול להביא את

ורדנו הפוסקים בתנאים ובדרכים שמותר לאשה לשאוב החלב מדדיה:

אם התינוק איננו מסוגל לינוק בכוחות עצמו, מותר לשאוב עבורו חלב-אם מחשש פיקוח נפש⁹⁹, וצריך לנקוט דרכים שונות לשאיבה בדרך של הקל הקל

שבת כהלכתה, פל"ו הע' סב. [104] יבמות קיד א. [105] שו"ת חלקת יואב סי' סט ד"ה ובאמת. ובעניין תינוק שכבר אכל כדי חיותו – ראה בשו"ת הר צבי חאו"ח סי' רא. וראה באריכות בס' לית חן, סי' שכח אות פז. וראה בשו"ת או נדברו ח"ט סי' ט, וחיו"ג סי' עט, שאף שהיום אין תינוק מסוכן אצל חלב, שהרי יש תחליפי חלב, אבל מודה שיש עדיפות לחלב אם, ולכן מותר להוציא חלב לכלי ולהאכיל תינוק בשבת גם בזמנינו. [106] שו"ת רעק"א סי' ה. [107] ראה תהילה לדוד סי' שכח, על פי המבואר בשו"ע שה' כ; מ"ב סי' שה סקע"ב; תורת היולדת, פמ"א הע' ב. וראה בשו"ת שבת הלוי ח"ח סוסי' ט. פ. [108] שבת קלה א.

[96] ראה רש"י שבת צה א ד"ה החולב; תוס' שבת עג ב ד"ה מפרק; מ"ב בבאוה"ל, סי' שכח סע' לד, ד"ה ותניק בשם הפמ"ג. וראה בס' תורת היולדת, פמ"א הע' א. [97] תוספת שבת סי' שכח סקנ"ט. [98] שו"ת שבת הלוי ח"ו סי' ל. וראה עוד בשו"ת שבת הלוי ח"ו סי' צט, וח"ח רס"י פא. וראה עוד בגדרי חליבה מדדי אשה בשבת באור שמח שבת ח יב; שו"ת יביע אומר ח"ה חאו"ח סי' לב. [99] שמירת שבת כהלכתה, פל"ו סכ"א; תורת היולדת פמ"א ס"ב; שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' לב. [100] תורת היולדת שם. [101] הר צבי חאו"ח סוסי' רא. [102] שו"ת או נדברו ח"ט סי' ט. [103] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשמירת

האשה לידי חולי¹⁰⁹, או שהוא צער לה¹¹⁰. שתוצמד לפיטמה של האשה בצורה לפיכך, מינקת הסובלת מעודף חלב, לא תיקל החלב מדדיה בשבת לתוך כוס, או לתוך קדירה, ותניק את בנה¹¹¹, אבל מקלחת את החלב העודף לכיור, או על הרצפה לאיבוד¹¹²; ואם קשה לה לעשות בדרך זו, מותר לה להוציא את החלב העודף במשאבה מיוחדת, אך יש להקפיד להכניס למשאבה מי סבון או מי מלח וכדו', הפוגם את החלב ופוסלו משתיה¹¹³, וכן יש להקפיד להריק את המשאבה לעתים קרובות, כדי שלא יצטבר בה חלב הרבה¹¹⁴, והשיעור הוא פחות מכגורגרת, וצריך להריק המשאבה למקום שהחלב הולך לאיבוד¹¹⁵.

פג או תינוק חולה, שאינו יכול לינוק ישירות משדי אמו, וצריכה היא לחלוב לתוך בקבוק על מנת לתיתו לתינוק, מותרת לחלוב בשבת, ועדיף שתעשה זאת בסיוע אשה אחרת¹²⁰. ואם התינוק החולה עדיין בבית חולים, והאם נמצאת בבית, רשאית לחלוב את החלב לכלי בביתה, ולשלוח אותו לבית החולים אפילו דרך רשות הרבים, ואפילו ברכב¹²¹.

אסור להוציא את עודף החלב בשבת לתוך כלי, כדי להעבירו במוצאי שבת לבנק חלב, כי אפשר להוציאו במוצאי שבת¹²².

כאשר יש צורך לשאוב חלב מדדיה, בין כדי להקל על צערה, ובין כדי לתת חלב לתינוק שלא יכול לינוק – יש מי שכתב, שאם אפשר להוציא את חלב-האשה במשאבה הפועלת באופן ידני, או במשאבה הפועלת באופן חשמלי, וכגון שהיא פועלת באופן אוטומטי, עדיף להשתמש במשאבה החשמלית¹¹⁶; ויש מי שכתב, שאם אין מדובר בפיקוח נפש של התינוק, יש לסדר משאבה חשמלית

הרפואה, ב, תשל"ט, עמ' ט-יד; הגר"פ שיינברג, בשבילי הרפואה, ג-ד, תשי"מ, עמ' נז-פ; הנ"ל, שם, ז, תשמ"ה, עמ' נא-סז; שו"ת קנה בושם סי' כא. [116] שו"ת באהלה של תורה, חאו"ח סי' מא. [117] ראה ע' שבת הע' 711 ואילך. [118] שו"ת מעשה חושב, ח"ג סי' יח. וראה עוד בשו"ת אבני נזר, שם, ובס' הלכות שבת (איירר), קונט' ב, מלאכת דש, הע' רעד. [119] שו"ת שבט הלוי ח"י סי' סו. [120] שו"ת יביע אומר, ח"ד חאו"ח סוסי' לב, וילקוט יוסף, ח"ד שבת כרך ד, סי' שכח סל"ג. [121] ביצחק יקרא על או"ח סי' של ס"ח. [122] הגרש"ז אויערבאך והגר"י

[109] רש"י שם. [110] תוס' שבת קלה א ד"ה מפני; טושו"ע או"ח של ח. וראה בתוספתא שבת טז ד, שלא גרס מפני הסכנה. וביד רמה, ב"ב כ א, הביא שיטה שהסכנה היא של הוולד. [111] שו"ע או"ח שכח לד. וראה בביאוה"ל שם, ד"ה ותניק ובשעה"צ סקפ"א. [112] שו"ע או"ח של ח; מג"א שם סקי"ז; שו"ע הרב שם ס"ט; מ"ב, שם סקל"ב. [113] שו"ת מעשה חושב, ח"ג סי' יח אות' א-ב; תורת היולדת, פמ"א ס"ג. [114] שו"ת אבני נזר, חאו"ח ח"א סי' מז. [115] שמירת שבת כהלכתה, פל"ו הע' סא. וראה עוד מאמרו של האדמו"ר מצאנז, בשבילי

לכתחילה אסור לאשה להוציא חלב לאחר גמר הנקה רק כדי לעודד ריבוי חלב, אם אין לה צער בעודף החלב, אלא אם כן נוהגים כך גם בחול, ועל ידי נוכרית מותר בכל מקרה¹²³.

ביום טוב אין איסור תורה לשאוב חלב מדדי האשה¹²⁴.

יום-הכיפורים — מינקת חייבת לצום ביום-הכיפורים ככל אדם¹²⁵, שכן בדרך כלל יש אמנם הפחתה מסויימת ביצירת החלב ובחלק מהמרכיבים של החלב בזמן צום, אך אין בכך כדי לסכן את חיי התינוק, והמצב הוא הפיך לאחר הצום¹²⁶.

אכן, אם וולדה חולה ומסוכן, ואינו רוצה לינוק כי אם ממנה, ואם תתענה תהא סכנה לולד — לא תתענה¹²⁷. ואם יש חשש שאם לא תשתה לא תהא לה כמות מספקת של חלב, מותר לה לשתות, הואיל והתינוק רגיל לשתות רק חלב-אם¹²⁸, ודין זה נכון אפילו אם המינקת איננה

אם-הולד¹²⁹, ואין להתחשב באפשרות של הזנת התינוק בתחליפי חלב, לפי שמזונו של התינוק הוא חלב אם¹³⁰. במקרים אלו תשתה בשיעורים¹³¹. ומכל מקום ההיתר במקרים אלו הוא רק לשתיה, אבל עדיין אסורה באכילה¹³².

תשעה באב — מינקת חייבת להשלים את הצום בתשעה באב כמו ביום הכיפורים¹³³, שהואיל והוכפלו בו הצרות, עשו בו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה¹³⁴. אך אם יש חשש שבגלל התענית ייפסק החלב, והתינוק לא ירצה לקבל תחליף — לא תצום¹³⁵.

אם תשעה באב חל בשבת, ונדחתה התענית ליום ראשון — יש אומרים, שחייבת להשלים¹³⁶; ויש אומרים, שפטורה מלצום¹³⁷.

תשעת הימים — מינקת יכולה לאכול בשר בתשעת הימים שבחודש אב, אם היא

[128] ביאורה"ל, סי' תריז ד"ה עוברות. וראה מחלוקת החו"א סי' נט סק"ג, ושו"ת הר צבי חאו"ח סי' רא, בתינוק בריא. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר ח"כ סי' מה. [129] שו"ת מחנה חיים ח"ג סי' מז. [130] הליכות שלמה ח"ב פ"ו סי"א, ובהע' 12. [131] שמירת שבת כהלכתה, פליט סי"ז; ועלהו לא יבול, ח"א עמ' רטז. [132] שבת שבתון, סק"ב. וראה עוד מאמרו של הרב נ.א. רבינוביץ, תחומין, יז, תשנ"ז, עמ' 343 ואילך. [133] תוספתא תענית סוף"ב; פסחים נד ב; רמב"ם תענית ה י; שו"ע או"ח תקנד ד. [134] שו"ת הרש"ל סי' נג. [135] שו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' קל. [136] שו"ת מהר"ש הלוי חאו"ח סי' ב; בית מאיר או"ח סי' תקנט. [137] שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' לז; שו"ת דברי מלכאל ח"ג סי' כו;

נויבירט, הובאו דבריהם בנשמת אברהם חאו"ח סי' שכח סקע"ה. [123] שו"ת אז נדברו ח"ט סי' ט. [124] ראה ביאורה"ל, תקה א, ד"ה שהיא. [125] פסחים נד ב; שו"ע או"ח תריז א. [126] ראה מחקר שפורסם על ידי א. שפי, אסיא, חוב' נג-נד, תשנ"ד, עמ' 126 ואילך. ועל כן מה שהורה הגר"א נבנצאל להתיר לכל המניקות לשתות ביום הכיפורים, אין לו בסיס רפואי, ואמנם חזר בו מההיתר הגורף בעקבות פסיקתו של הגר"ש אויערבאך — ראה אסיא, חוב' נא-נב, תשנ"ב, עמ' 192; שם חוב' נג-נד, תשנ"ד, עמ' 208. [127] באר היטב, או"ח סי' תריח סק"ז; שו"ת חת"ס ח"ו סי' כג; ביאורה"ל, סי' תריז ד"ה עוברות; מהרש"ם בדעת תורה שם, סק"א; שערי תשובה, סי' תקנד סק"ו; קצה המטה, על מטה אפרים שם סק"א; קיצושו"ע, קלג יא.

סובלת מחולשה¹³⁸, או אם היא זקוקה לכך לצורך ההנקה¹³⁹, או שהיא חוששת שחלבה יהיה רע לתינוק כשאיננה אוכלת בשר¹⁴⁰.

אסתר¹⁴⁸, והוא קל יותר אפילו משלושת הצומות. יש אומרים, שהן פטורות דווקא אם מצטערות¹⁴⁹; ויש אומרים, שהן פטורות אפילו אינן מצטערות¹⁵⁰.

שאר הצומות – מיניקות שמצטערות, אינן מתענות בשלושת הצומות – צום גדליה, עשרה בטבת ושבעה עשר בתמוז¹⁴¹; ואפילו אינן מצטערות, לא חייבות להתענות, אלא שנהגו להחמיר¹⁴²; ויש מי שכתבו, שבזמן הזה אין להן לצום, כי ירדה חולשה לעולם¹⁴³; ויש מי שכתב, שאפילו רוצות להחמיר ולהתענות יש למחות בידן¹⁴⁴. יש מי שכתב, שהמינקת חייבת לפרוע את הצומות הללו¹⁴⁵, וחלקו עליו האחרונים¹⁴⁶.

בכל המקרים כשמותרות לאכול, לא תאכלנה להתענג, אלא כדי קיום הוולד¹⁵². ענייני יורה דעה

וסתות – המינקת היא אחת מארבע נשים שהן בחזקת מסולקות דמים¹⁵³. יש אומרים, שאשה קובעת וסת בימי מיניקותה; ויש אומרים, שאין אשה קובעת וסת בימי מיניקותה¹⁵⁴.

הגדרת המינקת לעניין זה היא כל משך כ"ד חודש מהלידה, ואפילו אם פסקה להניק בפועל אחרי מספר חודשים¹⁴⁷.

הגדרת המינקת לעניין זה היא עד כ"ד חודש, בין אם היא מניקה בפועל ובין אם מיניקות פטורות מלצום בתענית

יחודה דעת ח"ג סי' מ; שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רנב-רנג. ועיי"ש שבמדינות שתשעה באב חל בחורף (כמו בדרום אפריקה). יש להן להשתדל לצום, כי היום קצר וקר. [138] שו"ת שבות יעקב ח"א סי' כז. [139] פרמ"ג או"ח סי' תקנא במשב"ז סקי"א; מ"ב שם סקס"ד. [140] מ"ב, שם. [141] מ"מ תעניות ה' י; ב"י או"ח סי' תקנד, בשם הרשב"א; הגהות מיימוניות, תעניות פ"ה אות א; שו"ע או"ח תקנד ה. [142] רמ"א או"ח תקנא א. [143] ערוה"ש או"ח תקנד ז; מטה יהודה סי' תקנ. [144] יחודה דעת, ח"א סי' לה. [145] אליה רבה או"ח סי' תקנ סק"א. [146] שו"ת מהרש"ם ח"ד סוסי' קב; כף החיים, סי' תקנ סק"ד, וסי' תרפו סקב"ב; ביאור"ל, סי' תקנ ס"א ד"ה אין להתענות; יחודה דעת ח"א סי' לה. [147] הגהות המהרש"ם לאורחות חיים סי' תקנ; אשל אברהם מהדור"ת

סי' תקנ ס"א; יחודה דעת, שם. [148] רמ"א או"ח תרפו ב. [149] מחצית השקל על מג"א סי' תרפו סק"ה; אליה רבה סי' תרפו סק"ב. [150] ישועות יעקב או"ח סי' תרפו; מ"ב שם סק"ד; כף החיים שם סקכ"א; ערוה"ש או"ח תרפו ד. וראה בשו"ת נתיבות אדם סי' כא. [151] תענית יד א; רמב"ם תעניות ג ה. וראה במ"מ ובלח"מ שם; טושו"ע או"ח תקעה ה. [152] תוספתא תענית סופ"ב; ירושלמי תענית א ה; הראב"ה, סי' תתסד; אור זרוע ח"ב סי' תטז; רמב"ם תעניות ג ה; שו"ע או"ח תקנד ה. [153] נידה ז א; ירושלמי נידה א ד. וראה בשו"ת שבט הלוי, ח"ו סי' קכב אות א, דהוא-הדין ביולדת בניתוח קיסרי. [154] מחלוקת הרשב"א והרמב"ן, ראה ח"י רמב"ן, נידה יא ב; טושו"ע יו"ד קפד ז; שם, קפט לג-לד; באור הגר"א יו"ד סי' קפט סקנ"ב; חזון איש, יו"ד סי' פז.

לאו, כגון שמת וולדה, או שגמלתו¹⁵⁵. ומכל מקום חוששת לראיה שתראה, כדרך שהיא חוששת לוסת שאינו קבוע¹⁵⁶.

ובזמנינו נשתנו הטבעים, ועינינו הרואות כי לאחר כמה חודשים מהלידה, כשמפסיקים להניק, מיד מתחילה לראות כמקודם, ולכן יש לחוש לוויסתה, ולפרוש ממנה באותה עונה¹⁵⁷.

מינקת שהגיע וסתה בימי הנקתה ולא בדקה, הרי היא טהורה, ואינה צריכה בדיקה אף בשעת וסתה¹⁵⁸.

מינקת שהיא מסולקת דמים, אינה צריכה בדיקה כל כ"ד חודש¹⁵⁹; אך יש מי שמחמיר, בעיקר לאחר גמילה¹⁶⁰.

עבודה זרה — המוצא כלים ועליהם צורת אשה המיניקה בן, לדעת רבי יהודה, הרי זה עבודה זרה, ויוליכם לים המלח¹⁶⁹, ולא נפסקה הלכה כן.

ענייני אבן העזר

חובת האשה — אחת המלאכות שאשה חייבת לבעלה היא להניק את בנה¹⁷⁰. אכן ישנם מקרים שפטורה היא

מאכלות אסורים — מינקת שאוכלת דברים האסורים, אפילו מתוך היתר כגון בפיקוח נפש, לא תניק את התינוק¹⁶¹. ודין זה הוא גם באיסורי דרבנן וגם באיסורים שהזמן גורם, כגון חמץ בפסח¹⁶².

בשר וחלב — מינקת הזקוקה לשתות חלב, אינה חייבת להמתין שש שעות לאחר אכילת בשר, אלא תאכל חתיכת

הפסוק לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כג יט). לפי הגהת הגר"א שם. [165] שו"ת הרשב"א ח"ג סי' רנז; טוש"ע יו"ד פז ד. וראה בפר"ח שם סק"ז, שלדעתו אין לאסור כלל באכילה ובבישול, כי אין להוסיף מדעתנו גזירות משום מראית עין, אך למעשה אין להקל, כי כבר הורה זקן. [166] יש"ש חולין פ"ח סי' קב; ש"ך יו"ד סי' פז סק"ז. וראה בט"ז שם, סק"ה. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך יז, עמ' תשיג. [167] רמ"א יו"ד, שם. [168] ש"ך שם, סק"ח. [169] ע"ז מג א. [170] כתובות נט ב, כדעת ב"ה; רמב"ם אישות כא ה; טוש"ע אבע"ז פ ו.

[155] נדה ט א, מחלוקת; רמב"ם איסורי ביאה ט ד; טוש"ע שם. [156] טור שם, בשם הרשב"א; שו"ע שם, סל"ג. וראה בשו"ת נובי"ת חיו"ד סי' צא. [157] טהרת הבית, ח"א סי' ב ס"ח, ובמשמרת הטהרה שם. וראה ע' השתנות הטבעים הע' 40 ואילך. [158] טוש"ע יו"ד קפד ז. [159] שו"ת מהר"ם פאדוה סי' כה; שו"ע הרב יו"ד סי' קפו. [160] שו"ת שבט הלוי, ח"ד סי' ק אות א. [161] רמ"א יו"ד פא ז; ט"ז שם, סקי"ב; ש"ך שם, סקכ"ה. וראה שערי הלכה ומנהג ח"ג סי' ט. [162] דרכ"ת שם סקצ"א. [163] ערוה"ש יו"ד פט ז. [164] מכילתא על

נדרים — נדרה האשה שלא להניק את בנה, בעלה כופה עליה ומניקתו, עד שיהא הולד בן כ"ד חודש¹⁸². יש מי שהסתפק בימינו שאין כל הנשים נוהגות להניק כלל, ובוודאי אינן מיניקות זמן כה רב, אם גם היום יכול הבעל לכופה, ואולי יכול לכופה מספר חדשים אחרי הלידה, לפי התפיסה הרפואית שחלב-אם הוא המזון הטוב ביותר עבור התינוק¹⁸³.

גרושה — האשה שנתגרשה אין כופים אותה להניק, אלא אם רצתה נותן לה שכרה ומניקתו; ואם היה התינוק מכירה, נותן לה שכרה וכופה עליה ומניקתו כ"ד חודש מפני הסכנה, היינו אם התינוק כבר מכיר את אמו, קיימת סכנה שהוא יסרב לינוק ממניקת אחרת, ודין זה נכון גם אם התינוק סומא¹⁸⁴. אין שיעור קצוב לדבר, שאין כל הוולדות שווים בהכרה, אלא בבדיקה הדבר תלוי, אם אנו רואים שמכירה, כופה עליה ומניקתו¹⁸⁵; ויש אומרים, שאף אם התינוק עדיין לא מכירה, אבל אין הבעל מוצא מינקת אחרת, או אין לו שכר למינקת, יכול לכפות עליה ומניקתו¹⁸⁶, ויש חולקים¹⁸⁷. אם האם כבר השכירה עצמה לאחרים

מלהניק את בנה: אם הכניסה לו שתי שפחות¹⁷¹; אם לא היה הדבר מקובל במשפחתה¹⁷²; חייבת היא להניק את בנה דווקא, ולא את בן בעלה מאשה אחרת¹⁷³.

אין כופים אותה להניק תאומים, אלא מניקה וולד אחד, ובעלה שוכר מינקת לאחר¹⁷⁴; ויש אומרים, שמחוייבת להניק שניהם¹⁷⁵. אם נתנו לה בן להניק בשכירות, הרי זו לא תניק עמו, אפילו את בנה¹⁷⁶, אבל יכול בעלה לעכב בעדה, אם רצתה להניק בן אחר עם בנה, ואפילו בנה מאיש אחר יכול הוא לעכב¹⁷⁷.

היא אומרת להניק את בנה, והוא אומר לא להניק, כדי שלא תתנוול¹⁷⁸ — שומעים לה, שהצער שלה הוא¹⁷⁹.

כל המצבים הללו היו חשובים באותם הימים מתוך דאגה שיהיה מספיק חלב-אם לתינוק אחד, ומאידך בגלל תמותת תינוקות גבוהה באותם הימים היו הרבה נשים מיניקות פנויות להשכרה¹⁸⁰.

בדינים אלו, אם יש מחלוקת הפוסקים, הרי היא פטורה מלהניק¹⁸¹.

קוטק, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 275-286. [181] ב"ש אבהע"ז סי' פ סקט"ז. [182] כתובות נט ב; רמב"ם אישות כא יג; וטו"ע אבהע"ז פב א. [183] נשמת אברהם חאבהע"ז סי' פב סק"א. [184] כתובות נט ב; רמב"ם אישות כא טז; וטו"ע אבהע"ז פב ה. [185] מ"מ אישות כא טז. וראה בכס"מ שם. וראה בגמ' כתובות ס א, מחלוקת אמוראים עד כמה מכירה. וראה באנציקלופדיה תלמודית, ע' גרושה, אות ד. וראה עוד מאמרו של ש. אברמסון, המעיין, כג(ד): 33, תשמ"ג. [186] רבנו ירוחם נכ"ג ח"ה; רמ"א אבהע"ז פב ה. [187] ח"מ שם סק"ד; ב"ש שם

[171] כתובות נט ב; רמב"ם אישות כא ו; וטו"ע אבהע"ז פ ח. [172] כתובות סא א, וברש"י ד"ה דלאו אורחה; רמב"ם אישות כא יג; וטו"ע אבהע"ז פ יב. [173] ירושלמי כתובות ה ו; רא"ש כתובות פ"ה סי' יז; ר"ן, כתובות נט ב; רמ"א אבהע"ז פ ו. [174] ירושלמי כתובות ה ו; רמב"ם אישות כא יב; המחבר שו"ע אבהע"ז פ יג. [175] רא"ש כתובות פ"ה סי' יז; רמ"א שם, בשם י"א. [176] כתובות ס ב. [177] רמב"ם אישות כא יב; וטו"ע אבהע"ז פ יד, וברמ"א שם. [178] רמב"ם אישות כא יג. [179] כתובות סא א; רמב"ם, שם. [180] ש.

ואותו וולד מכירה, אין דוחים אותו וולד מפני בנה, אלא בית דין משכירים לבנה מינקת אחרת¹⁸⁸.

המיניקה בשוק, שאין זה דרך צניעות, ר' מאיר אומר שיכול בעלה לגרשה¹⁸⁹.

מום — אשה, שהמרחק בין דדיה הוא טפח, או שדדיה גסים מחברותיה כשיעור טפח, הרי זה מום¹⁹⁰.

מינקת חברו — גזרו חכמים שלא ישא אדם מינקת חברו, ולא יקדש מינקת חברו, עד שיהיה הוולד בן כ"ד חודש, חוץ מיום שנולד ויום שמתקדשת בו, וחודש העיבור עולה למנין כ"ד חודש¹⁹¹. הטעם: שמא תתעבר ולא יהיה לה חלב להניק את בנה, ויבוא הוולד לידי סכנה.

גזרה זו חלה על כל אשה, בין שהיא אלמנה בין שהיא גרושה¹⁹². ולעניין מי

שהרתה בזנות, ומניקה את וולדה — נחלקו הפוסקים, האם גם היא בכלל הגזירה¹⁹³; ואפילו נתנה בנה למינקת, או גמלתו בתוך כ"ד חודש, לא תינשא¹⁹⁴. יש אומרים, שאין הבדל בין אם גמלתו מרצון או מאונס, כגון בפקודת הרופאים, בכל מקרה שם מינקת עליה בחיי בעלה, ואסורה להינשא¹⁹⁵; ויש שכתבו, שאם גמלתו מתוך אונס מותרת להינשא¹⁹⁶; ואפילו נשבעה המינקת, או נדרה על דעת רבים, שלא תחזור בה, לא תינשא¹⁹⁷; ואפילו אם התחייב הבעל השני, או זקנו של התינוק, לפרנס את הולד, גם כן אסורה¹⁹⁸.

בדין כ"ד חודש — יש מי שכתבו, שהוא בכל מקרה שלא יצא מן הכלל על ידי חז"ל¹⁹⁹; ויש שכתבו, שבצירוף טעמים אחרים, כגון שלא התחילה עדיין להניק, או שנתנה למינקת אחרת, או שיחזור בו המשוך ממנה, התירו גם

סק"ה. וראה בבאור הגר"א שם. [188] שו"ת הרא"ש כלל יד; רמ"א אבהע"ז פב ה. [189] גיטין פט א. וראה ב"ר נג יג. [190] כתובות עה א; רמב"ם אישות ז ז; טוש"ע אבהע"ז לט ד. [191] יבמות מב א; כתובות ס א; רמב"ם גרושין יא כה-כו; טוש"ע אבהע"ז יג יא. וראה בתוס' סוטה כו א ד"ה מעוברת בשם הירושלמי, ובשו"ת חת"ס חאבהע"ז סי' לג. וראה עוד בשו"ת תרומת הדשן סי' ריו; רמ"א אבהע"ז שם; שו"ת נוב"ק חאבהע"ז סי' כ; שו"ת חת"ס חאבהע"ז סי' קלו, בעניין חודש העיבור. ואם חלה הגזירה גם על שידוכין בתוך כ"ד חודש — ראה באוצה"פ, סי' יג סק"ע. וראה מאמרו של הגר"א שפירא, שנה בשנה, תשנ"ב, עמ' 163 ואילך. [192] שם. וראה בשד"ח, מערכת אישות, סי' א, אות ז. [193] המחבר שם כתב, שגם במזנה חלה הגזירה. וראה שו"ת חת"ס חאבהע"ז סי' ל-לה. והרמ"א שם כתב להקל, אם היא מופקרת

לזנות. וראה עוד בשו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' מג-מד; שו"ת ציץ אליעזר חכ"ב סי' נח אות ג. וראה באריכות בדין מזנה, ובפרטי מצבים שונים באוצה"פ, סי' יג סק"פ-סק"ג. [194] כתובות ס ב; רמב"ם גרושין יא כז; טוש"ע שם. [195] שו"ת אמרי אש ח"ב סי' ח; שו"ת מהרי"א הלוי סי' קצד; תפארת יוסף סי' ב; שו"ת פרי השדה ח"ג סי' נא. [196] שו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' קד; שו"ת שם אריה סי' מא; שו"ת שאילת דוד סי' ה; שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' שטו. וראה עוד בשו"ת אחיעזר ח"ג סי' טו. [197] טוש"ע שם. ומוסיף הרמ"א, שאם נשבעה המינקת וכינסה לא יוציא. וראה באוצה"פ שם סקפ"ז. [198] פת"ש אבהע"ז סי' יג סק"ל; שו"ת בית שלמה סי' כב. וראה עוד באוצה"פ, סי' יג סקפ"ד אות' ב-ה. [199] ראה סכום דעותיהם בשד"ח, אישות כלל ג; אוצה"פ, סי' יג סי"א. וראה עוד בשו"ת מחזה אברהם ח"ג חאבהע"ז סי'

לאחר ט"ו או י"ח חודש²⁰⁰.

בזמנינו, אף על פי שלא כולן מיניקות, ובקלות יכולים התינוקות לקבל חלב בדרכים אחרות – יש אומרים, שגם כן אסורה, כי לא חילקו בדבר זה, וכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו²⁰¹; ועוד, שגם בזמננו יש שמיניקות זמן ארוך²⁰². אך יש מהאחרונים שכתבו, שבזמנינו שאין זה נפוץ שיניקו זמן כה רב, יש להקל ב"ח חודש, ואפילו בט"ו חודש²⁰³.

במקרים מסויימים התירו חז"ל והפוסקים שתינשא המינקת לפני מלאת כ"ד חודש מהלידה: אם מת בנה מותרת לינשא, ואין חוששין שמא תהרגה²⁰⁴; אם

גמלתו בחיי בעלה, או שאינה חולבת לעולם, כגון שצמקו דדיה²⁰⁵, או שפסק חלבה בחיי בעלה, ושכרו לו מינקת בחיי בעלה, או שנתנה בנה למיניקה שלושה חודשים קודם מיתת בעלה, והיא לא הניקה כלל תוך השלושה חודשים, מותרת לינשא²⁰⁶; אם חלבה ארסי, ונתנה הוולד למינקת אחרת מחמת גזירת הרופאים, מותרת להינשא בתוך כ"ד חודש²⁰⁷, ואפילו אם נעשה חלבה ארסי לאחר מות בעלה, אם נעשה מאליו ולא בכוונה, יש להקל²⁰⁸; אם אסרו הרופאים את ההנקה מחשש סכנה לתינוק – יש האוסרים עליה להינשא בתוך כ"ד חודש²⁰⁹, ויש שהתירו לה להינשא²¹⁰. יש מי שכתב, שהרופאים נאמנים בזמנינו בעניין זה, שכן

כט. [200] שו"ת מים חיים סי' יד; שו"ת ישועות מלכו חאבה"ע"ז סי' יד; שו"ת בעל נפש חיה חאבה"ע"ז סי' ב. וראה בפת"ש אבה"ע"ז סי' יג סק"ב, בשם הפני יהושע על כתובות דף קנא, שהתיר לאחר ט"ו חודש בשל טעמים נוספים, והיה לבו נוקפו על ההיתר. וראה באריכות את לצרף דעת הפני' להיתר באוצה"פ, סי' יג סקע"ד. וראה עוד בנידון בשו"ת שמע שלמה ח"א חאבה"ע"ז סי' ד. וראה עוד בשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' רא, ושם ח"י סי' רלב, שהתיר אפילו אחרי שלושה חודשים בצירוף גרושה שלא התחילה להניק ושעת הדחק, עיי"ש. [201] אפי זוטרי סי' יג סקכ"ז; יד יצחק ח"ג סי' קעד; אגודת אוזב מדברי סי' ה; שו"ת נטע שורק סי' ז; ערוה"ש אבה"ע"ז יג ל; שו"ת שאילת משה חאבה"ע"ז סי' יא, בשם הגר"ע הילדסהיימר. [202] שו"ת חת"ס חאבה"ע"ז סי' נד וסי' ל; שו"ת מהר"ם שיק סי' כו וסי' לב. וראה עוד באוצה"פ, סי' יג סקע"ג אות ב. וכתב הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאבה"ע"ז סי' יג סוסק"ו, שאין להקל גם בזמן הזה לכל הנשים בפחות מכ"ד חודש. [203] דברי טעם סי' ד; פתחי שערים סי' י; הגהות חכמת שלמה, אבה"ע"ז סי' יג; שו"ת האלף לך שלמה סי' נו. וראה עוד באוצה"פ, שם.

ובשו"ת אגרות משה חאבה"ע"ז ח"ב סי' ט, וחאבה"ע"ז ח"ד סי' מט-ג, הכריע שיש להתיר אחר כ"א חודש בפשיטות, ואין למחות אם אחד יתיר גם אחרי י"ח חודש. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי, ח"ו סי' קצו, ושם ח"ח סי' רסח אות א, בצירוף סניפים נוספים. [204] כתובות, רמב"ם, טוש"ע שם. וראה באוצה"פ שם סקפ"ט-סק"צ. [205] בענין צימוק דדיה, ראה באוצה"פ שם, סקצ"ג, אם הוא דווקא בחיי בעלה, או גם לאחר מותו. ובשו"ת אגרות משה חאבה"ע"ז ח"ב סי' ח, כתב שאם ידוע שנצטמקו לא בכוונה, אלא על ידי חולי וכד', יש להקל. [206] טוש"ע שם, בשם תשובות הרא"ש. [207] שו"ת חכם צבי סי' סד-סו; שו"ת שבות יעקב ח"א סי' צו; בני אהובה, ח"ג עמ' קנב. וראה באריכות באוצה"פ, שם סקצ"ב. על המשמעות של חלב ארסי באשה ראה באריכות בבני אהובה, ח"ג עמ' קנב, ובשו"ת חכם צבי סי' סד-סו. ואולי הכוונה לרגישות לחלב – כן כתב בנשמת אברהם חאבה"ע"ז סי' יג סק"ו. [208] שו"ת אגרות משה חאבה"ע"ז ח"ב סי' ח. [209] שו"ת מהר"א הלוי ח"א סי' קסב; שו"ת אמרי יושר ח"א סי' קפד. [210] בני אהובה, שם; שו"ת חת"ס חאבה"ע"ז ח"א סי' ל; שו"ת אגרות משה חאבה"ע"ז ח"ב סי' ח.

לצרף סניף זה להקל שתינשא לפני מלאת כ"ד חודש²¹⁹; אשה שנאנסה תחת בעלה, איננה צריכה להמתין כ"ד חודש²²⁰; נתעברה וילדה לאחר הזרעה באמבטיה, יש מי שהתירה להינשא, משום שזה דבר לא שכיח²²¹, ויש מי שאסר, משום לא פלוג²²²; נתעברה מגוי, יש אומרים שלא חלה עליה גזירת כ"ד חודש²²³, ויש אומרים שגם במקרה זה חלה הגזירה²²⁴; פנויה שקבלה עליה להניק בן אשה אחרת, יכולה להינשא תוך כ"ד חודש, כי אין היא בכלל מינקת חברו²²⁵; אלמנה שהניקה י"ט חודש, הפסיקה להניק במשך חודש ועקב כך נפסק חלבה, והתינוק מתפתח יפה, התיירו לה להינשא בצירוף סניף שהבעל המיועד התחייב לפרנס את התינוק²²⁶.

חז"ל והפוסקים החמירו מאד בתקנה זו, ואיסור זה של מינקת חברו חמור מכל איסורי דרבנן, מפני חשש סכנה לוולד, ולכן אין מקילים, אלא במה שהקילו הפוסקים בפירוש, אף על פי שבדרך כלל

רואים אנו שהרבה נשים לא מיניקות כלל, ונותנות לתינוקות תחליף-חלב ולא מזיק כלל לתינוק, ולכן יש להתירה להינשא כדין נעשה חלבה ארסי²¹¹. בית הדין הרבני הגדול התיר לאשה להינשא בתוך י"א חודש מהלידה, מכיוון שהאשה מעולם לא הניקה את הוולד בגלל שלקחה תרופות פסיכיאטריות, והרופאים אסרו את ההנקה מחשש לנזק לתינוק²¹²; אם אין לאשה די חלב להנקה – יש מי שכתב, שלא חלה עליה גזירת כ"ד חודש²¹³, וחלקו עליו פוסקים אחרים²¹⁴; אם פסקה להניק, מותרת להינשא לאחר כ"א חודש²¹⁵, או לאחר ט"ו חודש²¹⁶; גרושה שהפסיקה להניק, ויש חשש שאם לא יתירו לה להינשא תצא לזנות – יש מי שכתב, שמותרת להינשא אחרי י"ח חודש²¹⁷; אם על ידי תקנה זו ייגרם עיכוב לנישואין, וזה עלול לגרום לה למחלת עצבים שהיא סבלה ממנה, והרופאים חוששים שהמחלה תחזור, יש מי שהתיר בצירוף טעמים נוספים²¹⁸; כל שיש תועלת לטובת הוולד עצמו, ואין סכנה לוולד, יש

אבהע"ז סי' יג סוסק"א. ויש שהסתפקו בדין זה – ראה ארצה"פ, סי' יג סקס"ח. [221] שו"ת תורת חסד (להגרש"ז מלובלין) סי' ג. [222] שו"ת כרם שלמה חאבהע"ז, הובא בארצה"פ, סי' יג סוסקע"א. ובהזרעה מלאכותית ראה ע' הזרעה מלאכותית הע' 119 ואילך. [223] שו"ת נובי"ת חאבהע"ז סי' לח; שו"ת עין יצחק סי' טו; שו"ת תורת חסד סי' ג; שד"ח מערכת אישות, כלל ג אות לג. [224] שו"ת הגרעק"א סי' צה; שו"ת כתב סופר סי' יח; שו"ת מהר"ם שיק סי' כז. וראה עוד בארצה"פ, סי' יג סקע"ג אות ג. [225] שד"ח מערכת אישות, סי' א אות ז. [226] שו"ת יביע אומר ח"ט חאבהע"ז סי' יג. והסכים עמו הגר"ש משאש. וראה גם בשו"ת שמע שלמה ח"א חאבהע"ז סי' ד.

[211] שו"ת אגרות משה שם. וראה עוד בשו"ת דברי חיים ח"ב חאבהע"ז סי' לג. [212] שו"ת יביע אומר, ח"ז חאבהע"ז סי' יג. [213] שו"ת שב יעקב, הובא בשו"ת אמרי יושר, שם. [214] שו"ת בית שמואל סי' כ; שו"ת חסד לאברהם סי' ט. [215] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ב סי' ו. [216] שו"ת שמע שלמה ח"א חאבהע"ז סי' ד. [217] שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' תשפה. [218] שו"ת אחיעזר ח"ג סי' טז. וראה עוד מאמרו של הרב ש.י. כהן, ברקאי, ד, תשמ"ז, עמ' 158 ואילך, שבית הדין בחיפה התיר אחרי י"ח חודש, בצירוף מספר טעמים, עיי"ש. [219] שו"ת מהרש"ם ח"א סי' צט. וראה שו"ת יביע אומר ח"ט חאבהע"ז סי' יד. [220] ישועות מלכו סי' קה; אבני מילואים,

הולכים לקולא באיסורי דרבנן²²⁷. ואף על פי שהרוב המכריע של תינוקות די להם בהנקה של מספר חודשים, מכל מקום כיון שיש מיעוט שצריכים כ"ד חודש, חששו לפיקוח נפש של המיעוט²²⁸. ומפני שיש חשש סכנה, נהגו מורי ההוראה שאין הם פוסקים בעצמם, אלא מצרפים עוד רבנים מובהקים²²⁹.

צער רב לאשה, עקב גודש החלב²³³.
בדין מניעת הריון במינקת — ראה ערך מניעת הריון.

בענייני חושן משפט

הרכבת מינקת על בהמה — שכר את הבהמה כדי להרכיב עליה אשה, מרכיב עליה כל אשה, ואפילו מעוברת שהיא מיניקה²³⁴.

בעניינים עתידיים

חובת הטיפול — חייבת אשה בטיפול בנה כל כ"ד חודש, אחד בנה ואחד שניתן לה בן להניק; האשה שניתן לה בן להניק, לא תעשה עמו מלאכה, ולא תניק עמו תינוק אחר²³⁰.

סוטה — מקנא אדם לאשתו, ושותה מים המרים גם כשהיא מינקת, ואין ממתניס לה עד שתגמול את הוולד²³⁵.

דין חולה — למינקת דין של חולה, לענין תנאי עבודתה ומזונותיה²³¹, אף על פי שלא נראה בה חולי²³².

בדיקת נגעים באשה נעשית כשהיא ערומה, ויושבת כעורכת את הפת, שמפסקת את רגליה, וכמיניקה את בנה, כך שמה שנראה מן הדד באותה שעה אינו נחשב כבית הסתרים²³⁶.

הנקת ילד אחר — יולדת שמת בנה, ורוצה להניק בן חברתה במשך ימים מועטים בשביל צער החלב, אין הבעל יכול לעכב, כיון שגמילה מיידית גורמת

ענף ז, כתב דאיסור מינקת קל יותר מכל איסורי דרבנן. וראה עוד תנאים להתיר נישואי מינקת במאמרו של הגר"א שפירא, שנה בשנה, תשנ"ב, עמ' 163 ואילך. [228] שו"ת חת"ס חת"ס אבהע"ז ח"א סי' לד. וראה בערוה"ש אבהע"ז יא ל. [229] בית משה, אבהע"ז סי' יג סוסקי"ט; שערים המצויינים בהלכה סי' קמה סק"ח. [230] תוספתא נידה ב ג. [231] כתובות סה ב. [232] שיטמ"ק, שם. [233] פת"ש אבהע"ז סי' פ סק"ח. [234] ב"מ עט ב; רמב"ם שכירות ד ה; טוש"ע חו"מ שח ב. [235] תוספתא סוטה רפ"ה; סוטה כו א, ובמאירי שם; רמב"ם סוטה ב ז. [236] נגעים ב ד, וברע"ב שם; רמב"ם, טומאת צרעת ט יב.

[227] שו"ת הרא"ש, כלל נג סי' ג; שו"ת הריב"ש סי' שס וסי' תסג; שו"ת ושב הכהן סי' לה וסי' פג; שו"ת תורת חסד סי' ד; שו"ת חת"ס אבהע"ז ח"א סי' לא-לג. וכתב שם, שמימיו לא הסכים להתיר מינקת בשום קולא בעולם, וכן כתב שהפני יהושע (בקוני) אחרון למס' כתובות, סי' קג) קילל במיתה ועוני למי שמיקל בתקנה זו. וראה בתוס' סוטה כו א ד"ה לא, בשם הירושלמי, סמך לכך מהמקרא: 'אל תשיג גבל עולם ובשדי יתומים אל תבא' (משלי כג י), וראה בשו"ת חת"ס אבהע"ז ח"א סי' לב, וח"ב סוסי' קכו, בהסבר הדברים. וראה עוד בשו"ת שם אריה סי' צה; שו"ת מלמד להועיל, ח"ג סי' יא; אוצה"פ, יג סק"ז. אך בשו"ת באר יצחק אבהע"ז סי' א

דיני היונק וההנקה

אשה המתחלת להניק את בנה, תתחיל בדדה השמאלית²⁴⁴.

עד מתי יונקים – יונק תינוק והולך עד כ"ד חודש, מכאן ואילך כיונק שקץ, דברי ר' אליעזר; ר' יהושע אומר, אפילו ארבע וחמש שנים²³⁷.

ברכה – תינוק היונק, אם הוא בגיל שיודע לברך, חייב לברך על החלב שיונק²⁴⁵.

פירש לאחר כ"ד חודש וחזר, הרי זה כיונק משקץ. וזמן ההפסקה – לדעת שמואל הוא שלושה ימים, ולדעת רב הוא מעת לעת. אבל הפסיק מחמת מחלה, יכול לחזור ליניקה²³⁸. ובתוך כ"ד חודש, אפילו הפסיק מתוך בוריו חודש או יותר, מותר לחזור ולינוק עד סוף כ"ד חודש²³⁹. יש מי שכתבו, שאם אי אפשר לגמול את התינוק גם אחרי כ"ד חודש, אפילו אם הפסיקה זמן מה להניקו, יכולה לחזור ולהניקו²⁴⁰. אם נגמל מיניקה, וחלה במחלה שיש בה סכנה, מותר להחזירו להנקה²⁴¹, אבל אחרי שעבר החולי, אסור להמשיך ולהניק²⁴²; ואם הוא חולה שאין בו סכנה, אסור להחזירו להנקה²⁴³.

דברי קדושה – בזמן ההנקה, כשדדיה מגולים, אסור לומר דברי קדושה²⁴⁶; ויש מי שכתב, שבשעת הדחק מותרת לקרוא קריאת שמע כשדדיה מגולים, אבל דווקא בזמן הנקה²⁴⁷.

דיני חלב-אשה

כשרות – חלב-אשה טהור ומותר באכילה²⁴⁸. ואף על פי שחלב אשה מותר, אסרו חכמים לגדול לינוק אותו מהדדים, אלא חולבת אשה לתוך הכלי ושותה; גדול שינק מן השד, ואפילו חולבת לתוך פיו, כיונק שרץ, ומכים אותו מכת מרדות²⁴⁹. אכן יש הסוברים, שכל זמן שהחלב ראוי לתינוק, מותר אפילו לגדול לינוק מהדד²⁵⁰.

דין הנקה לבן נוכרית, ודין הנקה של וולד ישראל על ידי נוכרית – ראה ערך גוי.

הכשר טומאה – חלב האשה מטמא,

וראה עוד בס' שמירת הגוף והנפש ח"ב סי' קמו. [245] הרב ש. אבינר, אסיא, חוב' לח, תשד"ם, עמ' 41-43. [246] מ"ב סי' עה סק"ג. [247] בן איש חי, שנה א, פר' בא סק"י. [248] תו"כ שמיני פ"ד; כתובות ס א; כריתות כב א; רמב"ם מאכלות אסורות ג ב; טוש"ע יו"ד פא ז. וראה בתו"ש ויקרא פי"א אות ק. וראה עוד בס' איסור והיתר להגר"ע יוסף, עמ' סג בהערה. [249] כתובות שם; רמב"ם שם ג ד; טוש"ע יו"ד פא ז. ובטעם הדבר ראה בשיטמ"ק כתובות ס א. [250] שיטמ"ק שם, בשם רבנו אליקים. וראה באנציקלופדיה תלמודית, ע' חלב הע' 134. וראה

[237] כתובות נט ב. וכן הלכה – טוש"ע יו"ד פא ז. וראה תוס' סוכה ב ב ד"ה עד, שהכוונה שאפילו שנים רבות. [238] כתובות נט ב, ושם ס א. [239] טוש"ע שם. וראה בשו"ת ישכיל עבדי, ח"ה חיו"ד סי' כז אות ט. [240] שו"ת וישב משה ח"א סי' כז; שו"ת יביע אומר, ח"ה חיו"ד סי' יא אות ד. [241] שו"ע שם. [242] שו"ת יביע אומר, שם. [243] ש"ך יו"ד סי' פא סקב"ב. וראה מאמרו של הרב ב. ג. נויבירט, עטרת שלמה, ח"ד עמ' קנד ואילך. [244] צוואת ר' יהודה החסיד, סי' נד. וראה במקור חסד שם; שו"ת באר משה ח"ח סי' צב.

היינו שדינו כמשקה לענין הכשר לטומאה, לרצון ושלא לרצון²⁵¹. הטעם: יש אומרים, מפני שהוא ראוי לתינוק²⁵²; ויש מי שכתב, לפי שחלב הוא דם, שכן דם נעכר ונעשה חלב²⁵³. לפיכך נידה או זבה, שנטף חלב מדדיה לאוויר התנור, נטמא התנור וכל מה שבתוכו²⁵⁴; ויש הסבורים, שחלב-אשה אינו חשוב משקה מן התורה אלא מדרבנן²⁵⁵.

חלב הזכר טהור, ואין דינו כמשקה לענין הכשר וטומאה²⁵⁶. הטעם: לפי שאינו צריך לו, לכן אינו משקה²⁵⁷, או לפי שהוא כזיעה בעלמא²⁵⁸.

מרבית החוקרים סבורים, שנושא זה הוא חידוש בתחום יחסי חולה-רופא, והוא נכפה על הרופאים ועל האתיקה הרפואית על ידי המשפט והפסיקה בארה"ב. אכן, יש הסבורים שהיסודות הבסיסיים של מושג זה היו קיימים ומקובלים גם בעבר, אם כי בוודאי לא באותם ניסוחים ופרטים הנדרשים כיום, אלא רק בעקרונותיו הבסיסיים⁵.

הִסְכָּמָה מְדַעַת

א. הגדרת המושג

הסכמה מדעת היא מושג מחודש באתיקה הרפואית ובמשפט, שלפיו חייב הרופא לקבל הסכמתו המודעת של החולה

[256] מכשירין ו ז; רמב"ם טומאת אוכלין י ד.
[257] רמב"ם שם. [258] ר"ש, מכשירין שם.
Salgo Leland Jr., v. Stanford University [1] Board of Trustees, 317 p. 170, 181, 1957.
[2] ראה ע' נסויים רפואיים בבני אדם, הע' 40.
[3] ד"נ 26/66 בר-חי נ' טבור ואח' פ"ד כ(4), 327.
[4] ראה בנספח לע' חולה. וראה להלן סמוך להע' 147, ברקע המשפטי. [5] Lidz CW, et al, In: President's Commission for the Study of Ethical Problems in Medicine and Biomedical and Behavioral Research: *Making Health Care Decisions*, Appendix C, 1982; Pernick MS, In: President's Commission ... Vol 3, Appendix E Faden RR and : ראה: כללית על נושא זה, ראה: Beauchamp TI: *A History and Theory of*

עוד בענין שימוש בחלב אשה לצורך חולה שיש בו סכנה ושאינו בו סכנה – שו"ת רדב"ז ח"ו סי' ב אלפים רב; שו"ת זרע אברהם חיו"ד סי' ד; בן איש חי, שנה ב, פר' אמור, סק"ט; זכור לאברהם הל' שבת סק"ח; עיקרי הדיט או"ח סי' יד סק"ס; שו"ת יביע אומר ח"ה חאו"ח סי' לב.
[251] מכשירין ו ח; שבת קמג ב; כריתות יג א. וראה בגמ' שם, הפירוש של רצון ושלא לרצון; רמב"ם, טומאת אוכלין י ד. וראה עוד תוס' נידה יט ב ד"ה כתיב. [252] רמב"ם שם.
[253] תוס' רעק"א, על המשנה מכשירין שם. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך ב, עמ' תנהו, בדין חלב אשה לענין טומאת משקים.
[254] כלים ח יא; שבת קמד ב; רמב"ם, טומאת אוכלין י ה. [255] תוס' חולין פו ב ד"ה כל; תוס' כריתות יג ב ד"ה וחלב; ר"ש מכשירין ו ח.